

*Гурдуз А. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*

*Кирилова Д. В.,
студентка
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*

РОМАНИ ОЛЕНИ ПЕЧОРНОЇ: ЛОГІКА ЗВ'ЯЗКУ

Анотація. У статті вперше висвітлено логіку внутрішнього взаємозв'язку романів Олени Печорної, своєрідність відлуння в них творчості М. Коцюбинського. Основними при цьому постають питання ідейно-тематичного перегуку романів письменниці, ролі в її прозі всезагального системного уособлення природних явищ, об'єктів, абстракцій, а також інших факторів формування міфопоетичної парадигми.

Ключові слова: мотив, образ, концепт, міфопоетика, тілоцентризм, навіювання, психологізм, традиція.

Постановка проблеми. Продуктивне вивчення української жіночої прози (С. Філоненко, Ю. Кушнерюк, Г.-П. Рижковою, Н. Герасименко та ін.) свідчить як про органічність цієї гілки вітчизняної літератури в західній мистецькій традиції, так і про певну (пряму чи опосередковану, переважно в розрізі художньої рецепції) залежність від останньої. Очевидно також те, що захоплення в студіях цього художнього масиву питаннями гендерного плану, міфопоетики тощо водночас дещо затігне й подекуди заміщує необхідні тут роботи з проблем поетики, наратології, загалом традиції й новаторства, і це, у свою чергу, не сприяє комплексності, а отже, адекватності осягнення української жіночої літератури, хоча саме в ній особливо в найпродуктивніший її період кінця ХХ – початку ХХІ ст. можливе закладення принципів нової парадигми розвитку української культури як такої [1, с. 72].

Помітні в сучасній вітчизняній жіночій прозі романи Олени Печорної, яка, дебютувавши 2010 р., уже у 2012 р. увійшла до двадцятки найуспішніших українських письменників за версією журналу «Фокус» [2]. Попри визнання її книг, творчості Олени Печорної присвячені одиничні й переважно аспектні розвідки (концепт пам'яті в «Грішниці» розглядає В. Владимиrowa, контекстно роман 2010 р. проходить у статтях Г. Швець і О. Архіпової; «Кола на воді» 2013 р. задовольняються рецензіями (на зразок роздумів О. Герасименко), а «Фортеця для серця» 2013 р., крім того, коментована в аналітичному огляді жіночої прози Н. Герасименко [3, с. 60]). Пропонована студія є продовженням єдиного системного дослідження романістики Олени Печорної А. Гурдуза, де на тлі панорами жіночої романістики України початку ХХІ ст. простежується художня природа визначальної для творів письменниці мотивіки в контексті міфопоетики і крізь призму традиції й новаторства [1; 4].

Романи Олени Печорної виділяються в масиві української прози початку ХХІ ст. увагою письменниці до художнього слова (прикметна їх стилістика [2]), спробою мистецької автономії; їх системне прочитання демонструє вдосконалення творчої манери авторки й певну відстороненість від поширених у сучасній масовій літературі сюжетних шаблонів (останнє не мож-

на сказати, однак, про «Фортецю для серця» [3, с. 60]), а також особливий внутрішній зв'язок між творами мисткині та оригінальне продовження нею традицій української літератури.

Мета статті – вперше здійснюване висвітлення логіки вказаного зв'язку романів Олени Печорної, а також своєрідності відлуння в них таланту ключового для творчості О. Печорної автора – Михайла Коцюбинського. Основними при цьому є питання: а) ідейно-тематичного перегуку романів письменниці; б) своєрідності її звертання до творчості великого Сонцепоклонника. Останнє вбачаємо досить актуальним не тільки через важливість вивчення системності розвитку національної літератури: актуальне дослідження «школи» М. Коцюбинського в сучасній науці успішно триває, проте охоплює літературний процес лише по 1990-ті рр. [5, с. 340–528], спробу часткового заповнення цієї лакуни вже стосовно початку ХХІ ст. намагаємось зробити ми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найтісніший внутрішній зв'язок виявляють романи Олени Печорної «Грішниця» і «Кола на воді». В об'єктиві першого з них – образ стражденної жінки, жертви сучасного соціуму: позбавлена дитинства, Лариса пізнає бідність, звалтування, смерть сестри, зраду матері, проходить вимушену проституцію для рятування сина, шантаж і смертельну хворобу. Прагнення письменниці засудити різноманітні вияви соціального зла, а також підкреслити неможливість для героїні іншого виходу зі скрутного становища зумовлює концентрацію в житті Лариси всіх можливих для жінки бід і сприяє створенню ситуації т. зв. особистого катастрофізму. При цьому, однак, мінорне нагнітання не викликає враження штучності [4, с. 50]. У мелодраматичному детективі «Кола на воді» проблемно-тематичний комплекс «Грішниця» підтримано, але центром уваги стає вже психологія чоловіка-бадька (Анатолія Кравченка), маленьку доньку якого (Оксану) утопили в міському озері і який розшукує вбивцю. Власне детективний складник у книзі виражений слабо, тому, попри жанрову віднесеність, твір органічний первісній парадигматичній спрямованості романів О. Печорної.

Твори О. Печорної містять міфопоетичні парадигми мозаїчного типу (за винятком «Фортеці для серця»), в тексті якої бачимо відповідний лінійний елемент [3, с. 60]) і достатньо самобутні на цьому рівні організації порівняно з масивом жіночої романістики кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. [1, с. 72]. Відчутне в них ірраціональне аранжування наявне не стільки на сюжетно-образному рівні, скільки в плані певного почуттєвого навіювання читачу. Такому ефекту сприяють характерні для манери О. Печорної виражена тілесність (навіть тілоцентризм [4, с. 52]) і тенденція до всезагального системного уособлення природних явищ, об'єктів, абстракцій тощо. У результаті си-

стема персонажів у книгах письменниці специфічно розширюється: так, у «Колах на воді» статус персонажа по праву належить і **спеці** («задоволено посміхнулась і пішла обійматись із запиленим містом» [6, с. 101], «шоковано закліпала очимами» [6, с. 112] і под.), і **ночі** («ніч безсоромно цілувалась з небом...» [6, с. 77]), й **озеру** («озеро дивилося... широко розплющеними зінцями квітів і мріяло» [6, с. 58], «схоже, озеро скликає гостей» [6, с. 108]); окремим же, титульним, образом стає вода, поетика якої ніби підкорює собі текст [1, с. 73], вона «жива», «все відчуває» [6, с. 271], «геніальний слухач» [6, с. 102], має «голос» [6, с. 187], співає [6, с. 24], «застигла й навіть не дихає» [6, с. 58], «пам'ятає біль» [6, с. 108], здійснює помсту [6, с. 271].

Таке «оживлення» в прозі авторки природних явищ, об'єктів і под. можна співвіднести з рисою психологічного імпресіонізму М. Коцюбинського (пригадаймо ті ж Ниви у червні, Сонце, Людське горе, Утому, Залізну руку города в його «Intermezzo»), однак тексту О. Печорної тут дещо не вистачає легкості, невимушеності слова великого Сонцеклонника. Побічний ефект названого почуттєвого навіювання – посилену сентиментальність тексту О. Печорної – сучасний критик оцінює негативно [7]. Прикметно, що, констатуючи прийом оживлення явищ природи у творах письменниці, Н. Герасименко називає його «визначальною ознакою» стилю О. Печорної [3, с. 60], тимчасом як для О. Герасименко це швидше недолік [7].

На зв'язок зі спадщиною М. Коцюбинського вказують і деякі інші художні рішення письменниці: скажімо, спосіб передачі в «Колах на воді» думок героя, який перебуває в стані граничного нервового напруження: дізнається про загибель доньки [6, с. 13] і намагається покінчити із собою [6, с. 24]. Названі сцени, очевидно, відсилають до тексту «Цвіту яблуні» М. Коцюбинського, і це відлуння новели великого майстра в романі (та й в інших творах О. Печорної) системне. Важливий образ такої «ідентифікації» в романі «Грішниця», скажімо, специфічно піднесений концепт цвіту яблуні. Так, у розмові про діда Федора подано роздуми про квітку яблуні, «схожу на життя», а смерть персонажа описана символічно: «Ще одна пелюстка опустилася прямо на долоню старенького – туди, де лінія життя обривається» [8, с. 262]. Пригадуються слова героя новели М. Коцюбинського про його померлу доньку: «Цвітуть яблуні. [...] Я машинально зриваю цвіт яблуні... Рожеві платочки од грубого дотику руки обсіпаються і тихо падають додола. Хіба не так сталося з життям моєї дитини?» [9, с. 174].

Роздуми про цвіт і плід яблуні не дають спокою й герою «Кіл на воді» Анатолію Кравченку, Леся ж у «Фортеці для серця» має «яблуню-подружку», й так само тут акцентовано символізм і завітлого дерева, і його плодів. Цвіт яблуні як образ-символ новели М. Коцюбинського відлунує в романах Олени Печорної, отримуючи так своєрідне продовження, розвиток, причому ключове положення тут сформульоване в репліці діда Федора з «Грішниці»: «...з гілки має обриватися стиглий плід, а не квіти» [8, с. 228] (до речі, за «Грішницю» О. Печорна нагороджена Чернігівською обласною літературною премією імені М. Коцюбинського).

Формуванню міфопоетичної парадигми романів О. Печорної сприяє, крім іншого, властиве їй манері бінарноопозиційне вибудовування художньої канви творів. Саме в такий спосіб у виразний образ пекла на землі у «Грішниці», який переходить і в наступні «Кола на воді». У дебютній книзі авторки героїня постає як ангел, залишений у не належному для нього

місці – пеклі [8, с. 20] – і змушений іти дорогою страждань. У «Колах на воді» ж амбівалентність стихії води корелює з відповідною суперечливістю семантики образу сонця і його метафоричного продовження – концепту спеки – та зумовлена положенням, що люди винні в перетворенні раю природи на пекло: «Рай знишили вже за годину» [6, с. 13]. Ключовим в означеному контексті стає концепт гріха, який, до слова, для книг О. Печорної є одним із основних і підґрунтя якого, наголошує авторка, закладається часто в дитячих роках; останнє як складник теми «втраченого» дитинства також стає знаковою темою для творчості М. Коцюбинського і його мистецьких послідовників [5, с. 531] (показові тут постаті Романа в «Грішниці» і Віктора Горицьвіта в «Колах на воді»). Гріх і зумовлені ним душевні страждання логічно призводять до каяття, що в аналізованому художньому просторі асоціюється й пов'язано з мотивом повернення. Характерно, що коли в «Грішниці» шлях повернення в широкому сенсі проходить героїня [4, с. 50], то в «Колах на воді» до себе справжнього, до вічних цінностей, духовного відродження (а сюжетно – і до першої дружини) повертається герой, чоловік. Жіноче начало («я») в прозі письменниці завжди домінує. Своєрідно компенсують зміщення з першого плану власне жіночої постаті в «Колах на воді» зображення героя надчуттєвим; домінантність концепту води, осмисленого і як символ першооснови, жіночого начала (продуктивний тут і аналіз у психосексуальній площині); продовження розмови про важку долю жінки в соціумі й пов'язані з цим проблеми (скажімо, тема абортів згадана в контексті розповіді Валі про трагедію її життя, коли обманута жінка після операції ледь не вчинила самогубство: «Почувалась розчавленим овочем, з якого безжально вишкребли серцевину» [6, с. 147]). Прикметно, що коли в романі 2010 р. героїня Лариса топить свій щоденник в озері, символічно ховаючи так і душевний біль минулого, то в «Колах на воді» герой фактично пізнає душу утопленої в озері доньки за її щоденником.

Висновки. Пов'язаність романів Олени Печорної виявляється, як бачимо, на різних рівнях. Помітні однотипна в деталях поведінка її героїв (безвідносно до їхньої статі) у подібних ситуаціях, цілком схожі описи їхніх реакцій, моторики, структури реплік (риторична насиченість у граничних ситуаціях) тощо (скажімо, і матір у «Грішниці», і батько в «Колах на воді») подібно переживають у певний час ілюзію фізичної близькості їхніх дітей).

Аналіз прози Олени Печорної засвідчує системний взаємозв'язок її романів та еволюцію стилю авторки, запорукою успіху якої є синтез української літературної традиції і власних новаторських спроб. Суголосно сучасному досліднику мистецької «школи» М. Коцюбинського стверджуємо, що формування нарративної стратегії Олени Печорної пов'язане з нарративною логікою прозописма М. Коцюбинського [5, с. 533], письменниця перебуває в його силовому полі, що, як і в разі з хронологічно ранішими послідовниками великого майстра слова (передовсім Є. Гуцалом, В. Дроздом, Р. Іванчуком, Вал. Шевчуком), впливає на стиль, збагачує мистецьку палітру мисткині [5, с. 535]. Подальше системне вивчення прози Олени Печорної є, безумовно, перспективним щодо бачення власне творчого зростання українського митця ХХІ ст., тенденцій розвитку новітньої національної жіночої прози, розуміння підтримки і трансформації художньої традиції, «школи» в художньому просторі ХХІ ст.

Література:

1. Гурдуз А.І. Концепт води в романі Олени Печорної «Кола на воді» / А.І. Гурдуз // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки». – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – Вип. 39. – С. 72–75.
2. Печорна О. «Краще «фільтрувати» мову і мати внутрішню цензуру» : інтерв'ю / О. Печорна // Чернігів-інфо. – 2013. – 15 листопада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 4ernigiv.info/strichka/2024-pismennicya-olena-pechorna-krasche-fltruvati-movumati-vnutrshnyu-cenzuru.html.
3. Герасименко Н. Жіноча література: чи справді «рожева»? / Н. Герасименко // Слово і Час. – 2015. – № 3. – С. 56–69.
4. Гурдуз А.І. Мотив сходження в романі Олени Печорної «Грішниця» / А.І. Гурдуз, К.Б. Барковська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки». – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – Вип. 36. – С. 50–53.
5. Меншій А. «Напоєні красою слів твоїх...»: «школа» М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі : [монографія] / А. Меншій. – Миколаїв : Іліон, 2016. – 580 с.
6. Печорна О. Кола на воді / О. Печорна ; передм. Г. Пагутяк. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 288 с.
7. Герасименко О. Про що мовчить вода? / О. Герасименко // Всі книги. – 2013. – 3 вересня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vsiknygy.net.ua/shcho_pochytati/30596.
8. Печорна О. Грішниця / О. Печорна ; передм. М. Іванцової. – 2-е вид., стереотип. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 288 с.
9. Коцюбинський М. Твори : у 7 т. / М. Коцюбинський. – К. : Наукова думка, 1973–1975. – Т. 2 : Повісті, оповідання (1897–1908). – 1974. – 384 с.

Гурдуз А. І., Кирилова Д. В. Романи Елены Печёрной: логика связи

Аннотация. В статье впервые освещены логика внутренней взаимосвязи романов Елены Печёрной, своеобразие отзвука в них творчества М. Коцюбинского. Основными при этом становятся вопросы идейно-тематической переклички романов писательницы, роли в её прозе всеобщего системного олицетворения природных явлений, объектов, абстракций, а также других факторов формирования мифопоэтической парадигмы.

Ключевые слова: мотив, образ, концепт, мифопоэтика, теллоцентризм, суггестия, психологизм, традиция.

Gurduz A., Kirilova D. The Novels by Olena Pechorna: Logic of Connection

Summary. In this article the logic of inner interconnection of the novels by Olena Pechorna and the originality of the echo of the artistic work by M. Kotsiubynsky in them are investigated for the first time. The main in this context become such questions: the ideological-thematic roll-call of the writer's novels, the role in her prose of the total system personification of nature phenomena, objects, abstractions and the other factors of formation of the mythopoetical paradigma too.

Key words: motive, image, concept, mythopoetics, body-centrism, suggestion, psychologism, "school", tradition.